בין אדם לחבירו

כרך א: לא תשנא את אחיך

מכון תורת האדם לאדם, צפת

סקירה על הספר מאת הרב אהרן סורסקי שליט"א

במרומי הגליל העליון, בעיר הרזים צפת, התקבץ סגל תלמידי חכמים העושים מלאכת שמים באמונה ומקימים בנין-רמים בדמות היצירה הנפלאה שיש בה חידוש רב. ספר לימוד בהלכות בין אדם לחבירו.

האברכים הרה"ג צבי וינברגר והרה"ג ברוך חפץ, עורכים בעבודת-יחד את הגרגרים והנדבכים שנאספו ביגיעה רבה מכל נדבכי התורה שבכתב ושבע"פ עד לפוסקי דורנו, כדי להגיש יצירה מושלמת לקוראיהם הפוטנציאליים למן צורבים ופרחי תורה, עד ללומדים מובהקים בעלי תריסין. אלה כאלה ימצאו חפץ ותועלת בחיבור שלפנינו.

הרעיון הגלום ביצירה זו – שתכליתה להטביע את המטבע של דרכי העיון והמו"מ ההלכתי, גם במקצוע זו של מצוות שבין אדם לחבירו (ואינן קשורות בדיני ממונות) – בעצם אינו חדש. מצינו כבר בלוחות שניתנו מסיני, חמש דברות בין אדם למקום על לוח אחד, חמש דברות בין אדם לחבירו על לוח שני, כולם ניתנו מרועה אחד. השויון בין ב' הלוחות אינו זקוק לראיה והוכחה, הרי רק מצד המקרא יש בתורה לוחות שנים בלשון רבים ואילו מצד המסורת אין כאן אלא "לוחת" לשון יחיד, וכפי שפירשו חכמים בא זה לומר שהלוחות היו שווים. אפס משום מה עסקו יותר, במהלך הדורות, בסגנון הלומדות רק בחלקים מסוימים של מצוות התורה, ואת החלק המסור ללב ולמידות השאירו בתחום הדרוש והמוסר.

קריאתו של הגר"י סלנטר ז"ל בענין זה, להפוך את הנושאים המוסריים לעמק הלכה, היא שהולידה בשעתו את הספרים "חפץ חיים" ו"אהבת חסד", אבל עיקר החידוש בהופעתם היה שיצאו ביחד עם ה"משנה ברורה" מקולמוס אחד ומלב אחד. תחומים ינקי מהדדי. אין שום הצדקה להפריד בין הדבקים. אין שום הבדל בין אזהרת "לא תבשל גדי בחלב אמו" לאזהרת "לא תשנא את אחיך בלבבך".

עורכי הספר דנן, יגעו ומצאו והוכיחו בעליל, שיש כר נרחב לעסק התורה – ברמה גבוהה של לומדות דוקא – בתחום המצוות שבין אדם לחבירו. עסק זה מורכב מבקיאות ועיון, שידוד עמקים, שקלא וטריא, פלפולא חריפותא של עוקרי הרים, ואסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, גם אסוקי הלכתא מגו שמעתתא.

במדורים ערוכים בטוב טעם גללו לפנינו כל המקורות הקשורים לאזהרת "לא תשנא את אחיך בלבבך". במקורות התורה, בחז"ל ובספרי הפוסקים, ראשונים ואחרונים, עד לחכמי תקופתנו. במדור "סוגיות ההלכה" שטחו סוגיות שלמות, מערכות, בענפים שונים של מצוה זו, שמתפצלת לנושאים רבים הן בעצם איסור השנאה לישראל והן באופני היתר שנאה לרשעים ומסיתים וכיו"ב.

להרצאת הסוגיות נלווים תמציות וסיכומים, טבלאות עזר והערות-לווי, המעשירות את הידע של המעיין, וסוללות דרכים נוחות להבנה עבור כל לומד מכל הגילים כמעט, הן בעלי-בתים והן טובי הלומדים שהורגלו לשוט בים התלמוד – כולם כאחד ימצאו בספר שלפנינו את שאהבה נפשם.

עוד מצאנו בספר פנינה אחת: מאמר-חקר במהות המידה של שנאה החודר לתוך ליבה של השנאה ומנתחה לנתחיה, והכל ע"פ מקורותינו הקדושים וספרי הלכה. המאמר מעורר מחשבה רבה בלב הקורא ומבשר סגנון חדש בספרות התורנית.

בחתימת הספר צירפו העורכים חידוש נוסף ומעניין ביותר, ח"י סיפורים לקוחים מן ההווי בנושא שנאה ומחלוקת, עם ניתוח הלכתי הדן בכל סיפור כיצד היא השתקפותו באספקלריית תורתנו הקדושה. לצד הכשרון הפורה של המספר, השקיע המחבר בסיפוריו הרבה ידע הלכתי וחכמת-דיינים לשפוט בין איש לרעהו על מניעיהם ועל שגיאותיהם בקיום דיני התורה. ולפי המבואר באריכות בגוף הספר קיים קשר הדוק בין מצות תוכחה על פגיעה בין אדם לחבירו לבין אזהרת לא תשנא, הרי שגם בסיפורים משתקף היטיב ומומחש קשר זה.

כדבר בעתו לימי בין המצרים, התקופה שעמנו מתעטף באבלו ויגונו על חורבן הבית, שנגרם כדברי חז"ל בגלל שנאת חנם, הגישו לנו ראשי המכון

בצפת את חיבורם המצוין, העשוי להחזיר עטרה ליושנה ולהגביר המודעות בקהלנו על חומר חטא השנאה רחמנא ליצלן, וככל שנתרחק ממנה נגביר בלבנו אהבת חנם לכל יהודי, כמשקל נגדי ותיקון לפגם שהוליד את החורבן. בעקבות תיקון זה תתקרב אלינו הגאולה.

ע"פ התכנית המשורטטת על גבי הכריכה, ממשיכים חברי המכון לרכז ולערוך את החומר לכרכים הבאים, שיקיף את המצוות: "בצדק תשפוט עמיתך", "ואהבת לרעך כמוך", "מפני שיבה תקום", "לא תונו", "ולא יהיה כקורח", לא תיקום ולא תיטור", "לא תקלל", "לא תעמוד על דם רעך" ועוד הרבה.

המפעל כולו זכה לברכת גדולי ישראל וביניהם: הרב שמואל הלוי ואזנר שליט"א, הרב פנחס שיינברג שליט"א, והרב בן ציון אבא שאול שליט"א, המרימים על נס את עוצם היגיעה והחידוש במקצוע חשוב זה שבתורתנו הקדושה "שכל קיומנו תלוי בו". ברכת רבים תחול על ראש הני תרי צנתרי דדהבה, עורכי הכרך הנוכחי, זכות הרבים תלויה בהם ויזכו להמשיך ולילך מחיל אל חיל.

מפתח הענינים

הציונים למספר העמוד בספר

אהרן הכהן, מקרב החוטאים 66-67. לבו רחב ושמח בהצלחת אחיו 102-103. מה שהרוויח מהנהגתו 103.

אליהו הנביא, תפקידו לבטל "שנאת חנם" 14. בהר הכרמל הקים י"ב אבנים לכל שבט, 83.

בטחון, חוסר בטחון בה' גורם לשנאת חינם ==.

בית שני, לא נתגלו עונם 217. נחרב משום שנאת חינם 73, 76-77.

ואהבת לרעך כמוך, דעותהראשונים בביאור המצוה 121. מהלך חדש בהבנת המצוה 124. שיטת ספר הברית 126. השוואה למצות 'והלכת בדרכיו' 127-129. הדרך לאהבת ישראל מהרה"ג ר' אביגדור מילר ז"ל 216.

והלכת בדרכיו, המצהו 125. השוואה למצות ואהבת לרעך 127-129.

חוטאים, מתי מותר לשנאתם, הקדמה 32. מקור הדין 32. רק אם ראית החטא בעצמך 54. מצוה או היתר 41. שנאה גלויה או נסתרת 33. הגבלות בשנאת החוטאים 34. משעה שחזר בו אסור לשנאותו 34. בגדר השנאה 167.

חופה לעתיד לבוא, ביאור מאמר "כל אחד נכוה מחופתו של חבירו", 99.

חזון איש, חוטאים בזמן הזה וגדר 'תינוק שנשבה' 33 62. תיאור האדם המתענג בטובת חבירו ומעולם אינו נפגע 129.

טבלאות, מצות תוכחה שני מסלולים 56. שנאת הרשעים סיכום הפרקים 68. י"ב שבטים בתורה 89. השנאה וגבולה 151.

ירבעם בן נבט, חשבונות של צָרוּת ושנאת חנם גרמו לו לחטוא 119. תוצאות דרכו 122.

כבוד חבירו, הלומד מחבירו דבר אחד צריך לכבדו 111. על כל מעלה מגיע כבוד 112. איך נראין ישראל כשמכבדים זא"ז 114.

כופרים ואפיקורסים, האם צריכים התראה לשנאותם 40. רק פוסק (בעל סמכות הלכתית) יכול לקבוע על אדם שם "כופר" 60-61. כופר בשוגג 192.

כפיית יצר השנאה, בקדמתהשונא: מקור הדין 28. דאורייתא או תקנה דרבנן 29. בשונא רשע 29. בשאר ענייני חסד 29. בשונא שאין בו שיעור שנאה 29. מתוך סיפור בחיי יום יום 173.

לימוד זכות, גדרי לימוד זכות בקיצור 37.

מבחני המחלוקת, הבחן בעצמך אם מעשיך על פי התורה 75, 76-78.

מבחני השנאה, הבחן בעצמך אם שנאתך מותרת 71-76.

מחלוקת, מחלוקת לשם שמים ומחלוקת אסורה 66. נגד דעות ולא נגד האישיות 67, 77. מחלוקת המותרת על פי התורה 78. המציעים שאלת חכם חד צדדית מוסיפים אש למחלוקת וגורמים בזיון לחכם 79. מבחני המחלוקת 75-78. עצם הויכוח וחילוקי דעות הוא דבר חיובי (יד הקטנה) 193.

"מסית", מצות שנאה למסית 44. הלאוין מן התורה 44. התאמת הדין עם מצוה הכללי לשנוא רשעים 45.

מצרים, קליפת מצרים - מקום צר 115. חבירי חי על חשבוני 255.

עז פנים, מותר לשנאותו 42.

נטירה, 147

סיפורים, מחיי יום יום להמחשת ההלכה 171.

פיוס, כשרוצה לשוב האם חייב לפייס את חבירו 31.

קנאות, לשם שמים, הצורך בה וגבולה 192.

שבטים, חלוקת ישראל לשבטים מאת ה' ומודגשת מאד בתורה 95 והלאה. דוגמאות מהתכונות המיוחדות של כל שבט 98. כל שבט נקרא "עם" 99. ישראל נקרא "קהל עמים" 100. כדוגמת חיילות הצבא 100. הוזכרו בתורה ט"ו פעמים 101. מעלתם נמשל בצבעים 100. למה נכפלו שמותם גם באבני השוהם 104.

שיעור השנאה, 20, 53, 71.

שנאה, גלויה או נסתרת 18, 54, 154-155. שיעור השנאה: אינו מדבר עמו ג' ימים באיבה 20, 53, 71. עומק השנאה 21, 158. לשנוא את שונאיו 22. שנאה לגוי 22. האם עוברים בכל רגע 21. כשנאבק לבטל השנאה אינו עובר 156. מחמת קנאה 76, 195. עז פנים מותר לשנאותו 42. שנאה משום מידות רעות 42. תופעה הקיימת בתוך משפחות הכי טובות 7.

תכונת השנאה, על מנת לקיים המצוה חייבים להבין את משמעות המידה של שנאה 136. הבנת תהליך השנאה 137 והלאה, גורמי השנאה 137. ניתוק יחסים 140. כגורם להתנוגגות נפשית 143. שלב ה'תרעומת' 144. מ'תרעומת' לשנאה 146. המשפט המסכם 146. תגובה רצונית לעומת בריחה 148. הפגת השנאה 152. שנאת החמות לכלתה וההיפך 199.

הבחנות ודרגות בשנאה, פעילה ואינה פעילה 158. מחשבה או רגש 159. סלידה וגיעול 160, 168. שונאה ההתחברות עם חבירו 164, שנאה בין חוגים ומדינות 74, 162. 'שנאת הבריות' 165. שנאה לתועלת 77.

שנאת החוטאים, הקדמה לענין 32. מקור הדין 32. רק אם ראית החטא בעצמך 54. מצוה או היתר 41. שנאה גלויה או נסתרת 33. הגבלות בשנאת החוטאים 34. משעה שחזר בו אסור לשנאותו 34.

התנאים להיתר השנאה: רקבעבירה גמורה 37, 55, 72. רק אם אין לימוד זכות 37. יודע שעבר במזיד 38, 55, 72. דין עבירה מפורסמת 38. חוטא שסובר שדרכו ישרה על פיהתורה אסור לשנאותו 55. אסור לשנוא מחמת הבדלי השקפה 56. על חטא בין אדם לחבירו אסור לשנוא 38, 57. רק אם הוא בעצמו אינו לקוי בחטא זה 38, 58, 73. גם בשונא שמותר לשנואחייבים לעזרו בשעת דחקו 59.

המצוה מדברי סופרים לשנוא חוטאים 40, 58. הטעם למצוה זו 41. שנאת החוטאים וקירוב רחוקים 41. בירור מעמיק בגדר שנאת הרשעים 167.

שנאת חינם, פירושה 49.ההלכה קובעת 51. גורם חורבן וגלות במציאות 70, 86. דברי מהר"ל 88. ספר חרדים מסביר בדרך קבלה 89. שנאת ה"חילונים" לדתיים היא שנאת חינם גמורה 91.

תוכחה, המצוה המיוחדת להוכיח בפגיעה בין אדם לחבירו כדי לבטל השנאה 23 והלאה, 64-65. נוסח התוכחה וצורתה 25, דין "הדיוט ביותר" 26. אחרי תוכחה מותר לשנוא (יראים וקהילת יעקב) 25, 64, 71. שני מסלולים במהלך הויכוח 27. בנחת 26. עד מאה פעמים 26. במכתב או בטלפון 26.

סיפור המחשה ללהכה זו 175, 177. על פגיעות קטנות שקשה להוכיח 186. טיפים בקיום המצוה למעשה 188.

תינוק שנשבה, מה גדרו בזמן הזה 35, 61, 64, 72.

תרעומת לעומת שנאה, 144-146.

תשובה על חטא השנאה, דין תשובה 30, 62, 72. האם צריך גם לפייס את חבירו 31.